Göç Dergisi
Mart 2026
Cilt: 13, Sayı: 1, sf. 69 – 90
ISSN: 2054-7110 (Basılı) | ISSN 2054-7129 (Çevrimiçi)
www.gocdergisi.com
TRANSNATIONAL PRESS® LONDON

Makale tarihçesi: Alındı: 9 Haziran 2026 Kabul edildi: 5 Ekim 2026
DOI: https://doi.org/10.33182/gd.v13i1.959

Nitelikli Emek Göçünün Ekonomi Politiği

Servet Gün[1]

Öz

Nitelikli emek göçü, temelde dünya sisteminin ekonomik ve siyasi düzensizliğinden kaynaklansa da; toplumun eğitim sistemi tarafından üretilen nitelikli emek arzı ile iç talep arasındaki dengesizlik ile tetiklenmektedir. Zira bilimsel ve mesleki çalışma koşullarının nispeten elverişli olduğu ülkelere doğru aktığı bilinen nitelikli emek göçü, küresel ekonomik düzen, ulusal sosyo-ekonomik işleyiş ve bireysel yönelimlerin bileşkesi olarak cereyan eden bir süreci ifade etmektedir. Nitelikli emeğe göç kolaylığı sağlanması veya göçün bizzat teşvik edilmesi, emeğin ekonomi politiğine işaret eden sermaye birikiminin mantığıyla ilişkilidir. Merkez kapitalist ülkelerin rekabet üstünlüğü adına nitelikli emek göçünü teşvik etmesi ve bu yöndeki küresel politikalar, bu ilişkinin en bariz ifadesidir. Nihayet sermayenin talepleri doğrultusunda piyasaların ihtiyaç duyduğu nitelikte emek göçünü teşvik etmek, devlet nezdinde şekillenen sermaye yanlısı politikaların sonucudur. Göç veren Türkiye'nin tersine göçü özendiren politikalarının ne ölçüde başarılı olduğu ise tartışmalıdır. Zira bir taraftan tersine göç politikaları uygulanırken; diğer taraftan daha fazla nitelikli emek göç etme eğilimindedir. Daha önce yapılmış araştırmaların bulgularından hareket eden ve nitelikli emek göçünü önleyecek politikalar üretmeksizin tek taraflı tersine göç politikalarının yeterince başarılı olamayacağını ileri süren bu çalışma, nitelikli emek arzı ile iç talep arasında dengeyi gözeten emek yanlısı önleyici politikalar üretilmesi gerektiği argümanını tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Nitelikli emek göçü, tersine göç, sermaye birikimi, ekonomi-politik*

[1] Doç. Dr., Munzur Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Türkiye. E-mail: servetgun@munzur.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1582-8620

CC BY NC ND

ABSTRACT IN ENGLISH

The Political Economy of Skilled Labor Migration

Although skilled labor migration stems primarily from the economic and political instability of the world system, it is triggered by the imbalance between the supply of skilled labor produced by the education system and domestic demand for it. Skilled labor migration, which is known to flow toward countries with relatively favorable scientific and professional working conditions, represents a process shaped by the interplay of the global economic order, national socio-economic dynamics, and individual orientations. Facilitating the migration of skilled labor or actively encouraging it is linked to the logic of capital accumulation, which points to the political economy of labor. The encouragement of skilled labor migration by core capitalist countries in the name of competitive advantage, along with global policies in this direction, is the most obvious expression of this relationship. Ultimately, encouraging skilled labor migration needed in the markets in accordance with the demands of capital is the result of pro-capital policies shaped by the state. However, to what extent the policies that encourage emigration and reverse migration—as seen in Turkey—are successful is debatable. This is because while reverse migration policies are being implemented on one hand, more highly skilled workers tend to emigrate on the other. Based on the findings of previous studies, this research argues that unilateral reverse migration policies cannot be sufficiently successful unless the implementation of policies to prevent the outflow of skilled labor are imlemented. It puts forward the argument that pro-labor preventive policies must be developed to maintain a balance between the supply of skilled labor and domestic demand for it.

Keywords: *Skilled labor migration, return migration, capital accumulation, political economy*

Giriş

Son yıllarda yapılan göç çalışmalarının gösterdiği gibi devletler bir taraftan göçü genel olarak önlemeye çalışırken (Gün, 2023; Nail, 2022; Massey, 1999); diğer taraftan nitelikli emek hareketliliğini planlayarak kabul etme eğilimindedirler (Mieres, 2020; Sutcliffe, 2004). Aslında ilk bakışta çelişkili gibi gözüken bu durumun açıklaması, emeğin ekonomi politiğini işaret eden sermaye birikiminin mantığında gizlidir (Savran, 2022).

Zira sermaye birikimini sağlayan temel dinamik ile emeğin üretken kapasitesi arasındaki pozitif yönlü ilişki klasiklerden beri bilinen bir olgudur. Klasik iktisadın kurucularından sayılan Adam Smith, klasikleşen eseri *Milletlerin Zenginliği*'nde "her milletin yıllık emeği, yaşamak için her yıl tükettiği bütün o gerekli ve yararlı şeyleri o millete sağlayan temel kaynaktır" diyerek sermaye birikimi açısından emeğin belirleyici rolüne açık bir biçimde dikkat çekmişti (Smith, 2020: 23). David Ricardo ise 'sermayeyi üretenin de emek olduğunu' ekleyerek Smith'in yaklaşımını genişletmiştir (Bocutoğlu, 2012: 135). Karl Marx, klasik analizleri aşan bir yaklaşımla artı-değer ve emek-değer teorileriyle, 'değer yaratan tek faktörün emek olduğunu' kuramsal bir düzeye taşıyarak emeği, kapitalist düzlemde hem birikimin olmazsa olmazı hem de kaldıracı olarak açıklamıştır (Marx, 2015: 543-625).

Günümüze geldiğimizde ise üretim süreci içerisindeki merkezi rolüne ilişkin emeğin kendisini değilse de niteliğini işaret eden yeni bazı yaklaşımların yaygınlaştığı görülmektedir. Nitekim

emeğin etkinliğini arttıran en önemli unsurun 'bilgi' olduğunu belirten piyasa yönelimli bu yaklaşımlara göre bilgi (nitelikli emek), teknolojik gelişmeyi de sağlayan önemli faktörlerden biridir (Özsağır, 2008: 5-9). Nitelikli emeğin kapitalist gelişme için önemi, farklı yaklaşımlarla ve farklı düzeylerde olsa da kabul edilmektedir. Dolayısıyla nitelikli emeğe uluslararası düzeyde geçiş/göç kolaylığı sağlanması, büyük oranda, emeğin üretim süreci içerisindeki kritik işlevine yönelik bu genel kabulden beslenmektedir. Keza nitelikli emek göçünün yoğun olduğu ülkelerde göçü teşvik eden politikalara ve uygulamalara bakıldığında; aslında, nitelikli emeğin kapitalist işleyiş ve rekabet üstünlüğü için büyük önem taşıdığı anlaşılmaktadır (Czaika ve Parsons, 2017; Salt, 1992; Borjas, 1990).

Göç veren köken ülkelerin 'tersine göç politikaları' da benzer bir saikten hareketle aynı gerekçelerle şekillenmektedir. Bu bağlamda liberal paradigma tarafından az gelişmiş olarak tanımlanan çevre ülkeler, ağırlıklı olarak gelişmiş (merkez) ülkelere yönelmiş olan nitelikli emek göçünü tersine çevirmek üzere karşıt politikalar geliştirerek rekabet avantajını korumaya veya rekabet avantajı yaratmaya çalışmaktadırlar (Xie vd., 2023; Pan, 2011). Diğer bir deyişle nitelikli emek göçü ya da tersine emek göçü, piyasaların ihtiyaçları doğrultusunda devletler nezdinde şekillenen ekonomik gerekçesi olan politik bir sorunu işaret etmektedir.

Türkiye'nin bu politik sorunla bir süredir meşgul olduğu bilinmektedir. Bir süredir artarak devam eden nitelikli emek göçünü tersine çevirmek için farklı düzeylerde çeşitli politikalar geliştirilse de (Sönmez Çalış, 2019; TÜBİTAK, 2021); bu konuda yeterince başarılı olunduğu tartışmalıdır. Zira cari politik iklim ve uygulanmakta olan neoliberal emek politikaları, hem nitelikli emek göçünü tetikleyen hem de tersine göç politikalarını etkisiz kılan önemli faktörler olarak öne çıkmaktadır. Nitelikli emeği ülke içerisinde tutması gerektiğini fark etmiş olsa da; Türkiye'nin nitelikli emek göçünü önleyecek bütünlüklü ve yapısal çözümler üretmediği sürece başarılı olma şansı var mıdır? Çalışma, bu soruya literatür okuması yoluyla analitik olarak cevap üretmeye çalışacaktır. Bu bağlamda öncelikle, nitelikli emeğe ilişkin göç kuramlarına bakılacak; sonra öne çıkan göç alan ülkelerin uyguladığı nitelikli emek göçünü teşvik eden örnekler incelenecek; nitelikli emeğin önemini kavrayan ve geri dönüşleri teşvik eden iyi uygulamalara bakılarak Türkiye'nin bu alandaki politikaları tartışılıp çözüm önerisi geliştirilecektir.

Uluslararası Göç, Göç Teorileri ve Nitelikli Emek Göçü

Uluslararası Göç Örgütü'ne (IOM) göre 21. yüzyıl göçmen yüz yılı olacak; zira yüzyılın başında, daha önce görülmemiş sayıda bölgesel ve uluslararası göçmen kayıtlara geçmiş durumdadır. Bugün dünyada bir milyardan fazla göçmen yaşamakta ve toplam nüfus içerisindeki göçmen oranının önümüzdeki yıllarda giderek artacağı; çevresel, iktisadi ve politik istikrarsızlılar sebebiyle daha fazla insanın göç etmek zorunda kalacağı ön görülmektedir (IOM, 2024). Özellikle iklim değişikliği, gelecek birkaç on yıl içerisinde uluslararası göçün ikiye katlanmasına yol açabilir. Zira insanlar, daha önce hiç olmadığı kadar uzak mesafelere taşınmak zorunda kalmakta; yabancı yatırımcılar ve devletler son yirmi yılda milyonlarca dönüm toprağı ele geçirip yüz binlerce küçük çiftçinin topraklarından edilmesine sebep olmaktadır. Keza madencilik

faaliyetleri tüm dünyada giderek daha fazla yıkıma yol açarak zorla 'yerinden etme' uygulamaları ile yaygın insan hareketliliğine sebep olmaktadır (Nail, 2022: 13). Michael Hardt ve Antonio Negri'nin (2008: 227) manşet ifadesiyle vurgulamak gerekirse "dünyada bir hayalet dolaşıyor ve bu, göç hayaletidir."

Bauman'ın (2012: 91) ifade ettiği gibi çağımızda artık herkes potansiyel göçmendir; ancak kimileri için yer değiştirmek sadece geçici bir ihtiyaçtan kaynaklanırken; bu, yeni fırsatlar veya kar elde etme isteğine bağlıdır. Bazıları için ise zoraki ve tehlikelidir; bunların ihtiyaçları çoğunlukla kalıcı ve yaşamsaldır (Nail, 2022: 13). Aslında çok nedenli ve çok boyutlu devingen bir toplumsal konumu işaret eden göç olgusu ve göçmen figürü, alan yazında sabit bir teori etrafında tartışılmaz; farklı yaklaşımlar çerçevesinde ele alınarak analiz edilir.

Göç hareketleri *sapiens*lerden beri insanlık tarihi kadar eski (Harari, 2015) olsa da; bu konudaki ilk bilimsel tartışmalara ancak 19. yüzyılın sonuna doğru rastlanır (Ravenstein, 1885). Uluslararası göçü açıklamaya yönelik bu ilk çabaları izleyen göç tartışmaları asıl olarak 20. yüzyılın ortalarından itibaren yoğunluk kazanmıştır (Sjastaad, 1962; Lee, 1966; Zelinsky, 1971; Piore, 1979). Göçün sebeplerini açıklamak için farklı kuramsal modeller öneren farklı yaklaşımlar, nihayet aynı olguyu açıklamayı amaçlasalar da; farklı kavramlar, farklı varsayımlar ve farklı referans çerçeveleri kullanmaktadırlar. Bu bağlamda *neoklasik iktisat*, ülkeler arasındaki ücret ve istihdam koşullarına ve göç maliyetlerine odaklanarak göç hareketini genellikle gelir maksimizasyonu bağlamında bireysel kararların sonucu olarak ele alır. Buna karşın, *yeni göç ekonomisi*, sadece iş gücü piyasalarını değil, çeşitli piyasalardaki koşulları da dikkate alarak göçü, aile gelirine yönelik riskleri en aza indirmek veya aile gelirini arttıracak bir eylem olarak hane halkı kararı olarak görür. *İkili işgücü piyasası teorisi* ve *dünya sistemleri teorisi*, birey ve aile bazlı mikro düzeyli karar süreçlerini göz ardı ederek; genel olarak yüksek düzeyde gerçekleşen göç süreçlerine odaklanır. İkili işgücü piyasası teorisi göçü modern sanayi ekonomilerinin yapısal gereksinimlerine bağlarken; dünya sistemleri teorisi ise ekonomik küreselleşmenin ve ulusal sınırları aşan piyasacı müdahalenin doğal sonucu olarak görmektedir (Massey vd., 1993: 432).

Uluslararası göçü açıklamaya yönelik bu öncü teorilerin, nedensel süreçleri bireysel, hane halkı, ulusal ve uluslar arası gibi farklı analiz düzeylerinde kavramsallaştırdığı görülmektedir. Ne var ki Massey ve arkadaşlarına göre uluslararası hareketi başlatan koşullar, zaman ve mekân ölçeğinde onu sürdüren koşullar içerisinde farklılaşabilir. Ücret farklılıkları, göreceli riskler ve piyasa müdahaleleri gibi etkenler insanların hareketliliğine neden olmaya devam etse de; göç sürecinde ortaya çıkan yeni koşullar kendi başlarına bağımsız nedenler olarak işlev görmeye başlayabilirler. Nihayet yayılan göçmen ağları, uluslararası göçü destekleyen anlayışların gelişmesi gibi olgular, göçün nedensel süreçlerini daha karmaşık veya kümülatif hale getirebilmektedir (Massey vd., 1993: 432). İleri sürülen gerekçelerin belirlediği bir süreçte uluslararası göçü açıklayan teorilerin çeşitlenmesi de söz konusu olmuştur. Kuşkusuz göç üzerine tüm nedenleri kapsayan veya tüm nedenleri açıklayan bir 'meta teori' varsaymak pek mümkün olmasa da; sosyal teorideki sembolik etkileşimci teoriler içerisinde değerlendirilebilecek *ulusötesi, diaspora* ve *kreolizasyon* gibi yeni bir takım teorilerin ortaya çıktığı da bilinmektedir. Keza göçün devamlılığına veya iç

dinamiklerine odaklanan *ağ teorileri, göç sistemleri teorisi* ve *kümülatif nedensellik teorisi* gibi orta düzeyli melez teorilerin geliştiğinden bahsetmek de mümkündür (De Haas, 2021: 4-5).

Nitelikli emek göçü, yakın zamana kadar uluslararası göç araştırmacıları arasında çok az ilgi görmüştür. Zira araştırmalar, esas olarak kalıcı yerleşim için göçe veya göçmenlerin entegrasyonu sorununa adaklanmış; çoğunlukla vasıfsız işçiler tarafından yapılan göçe veya sığınma sorununa eğilmiştir. Nitelikli emek göçü üzerine araştırmalar, İngiliz ekonomisinden ABD'ye 'beyin göçü' yaşandığı 'korkusuyla' tetiklenerek ancak 1960'ların ortasından itibaren başlamıştır. 1970'lerde 'beyin göçü' kavramına olan araştırma ilgisi tedricen artmış ve esas olarak az gelişmiş ülkelerin eğitimli emeğinin göçü ile ilişkilendirilmiştir. Nihayet 1980'lerle birlikte, nitelikli emek göçü, göç çalışmalarına daha fazla dâhil edilmeye başlamıştır (Koser ve Salt, 1997: 285).

Böylece nitelikli emek göçünün ana akım göç kuramları içerisine yerleştirme konusunda nispeten geç kalındığı görülse de; tarihsel olarak, bu göç türüne dair bazı temel teorik bakış açılarının geliştiği de bilinmektedir. Bunlardan biri, 'uluslararası mekânsal işbölümü'; diğeri ise 'küresel ticaret, finans ve işgücü değişim sistemleri' arasındaki bağlantılara odaklanan bir yaklaşımdır. Bununla birlikte bazı araştırmacılar, az gelişmiş dünyada ekonomik yeniden yapılanmaya yanıt olarak ortaya çıkan son derece eşitsiz üretim modellerinden yola çıkarak birden fazla 'yeni uluslararası işbölümünün' olduğunu ileri sürmüştür. Her iki teorik yaklaşım açısından ekonomik yeniden yapılanma süreçleriyle nitelikli emek göçü arasındaki teorik bağlantıların çift taraflı olduğu kabul edilse de; bu, alanyazında genellikle yeterince iyi ifade edilememiştir (Koser ve Salt, 1997: 290). Piyasa yönelimli yeniden yapılanma ile nitelikli emek göçünü ilişkisel olarak ifade eden en ikna edici açıklama ise Borjas (1990: 199) tarafından 'göçmenlik piyasası' kavramı aracılığıyla yapılmaktadır. Kavram, küresel ekonomide rekabeti etkileyecek gerekli beceriler için göçü yönetmede devletlerin yanı sıra şirketlerin de söz sahibi olduğunu belirtmektedir. Özellikle yatırımı aranan çok uluslu/ulus aşırı şirketler söz konusu olduğunda, üçüncü ülkelerden nitelikli emek temini konusunda çok az sınırlama olduğu bilinmektedir. Zira nitelikli emek göçünü uluslararası işbölümü teorisi içerisinde ifade eden göçmenlik piyasası üzerine yapılan çalışmalar, ağırlıklı olarak ABD, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerin göçmenlik programlarını ele alırken, adı geçen ülkelerde uygulanan mevzuat ve kota sistemleri ile ekonomik getirisi yüksek olan nitelikli emek göçünü bizzat yönlendirdiklerini göstermiştir (Koser ve Salt, 1997: 291).

Nitelikli Emek Göçüne Yönelik Küresel Düzeyli Politikalar

Goss ve Lindquist (1995: 337), hem sermayenin (şirketlerin) hem de devletin nitelikli emek göçünü motive etmek suretiyle piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda aktif olarak doğrudan işe alım yaptıklarını savunmaktadır. Iredale (2001: 9) ise ikili ve çok taraflı anlaşmaları örnek göstererek Goss ve Lindquist'in argümanını desteklemekte; ulusal politikalar dâhil olmak üzere Avrupa Birliği (AB), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Avusturya ve Yeni Zelanda arasında yapılan ikili ve çok taraflı anlaşmaların, nitelikli emek göçü akışını

yönlendirdiğini belirtmektedir. Yazara göre devlet, bölgesel politikalar veya anlaşmalar ile endüstri odaklı piyasa beklentilerini karşılamak için 'yağlayıcı' görevi görmekte; uygulanan politikalarla akışı büyük oranda piyasa gereksinimleri doğrultusunda kolaylaştırmaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü (WTO) aracılığıyla gündeme getirilen ve 1995 yılında yürürlüğe giren GATS, açık adıyla Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması, hizmet ticaretinin uluslararası alanda serbestleşmesini sağlayan bir diğer yönlendirici anlaşma niteliği taşımaktadır. Hizmet ticaretinin bir biçimi olarak gerçek kişilerin hareketlerini düzenleyen (dördüncü madde) adı geçen anlaşma, nitelikli emeğin ülkeler arasında serbest dolaşımını küresel düzeyde kolaylaştıran küreselleşme ideolojisinin vücut bulduğu en önemli anlaşmalardan birisi olarak değerlendirilmektedir (Erdoğdu, 2002: 62).

Sutcliffe'nin (2004: 275) isabetle belirttiği gibi uluslararası göç, hala emperyalizmin temel mekanizmalarıyla yakından bağlantılıdır. Zira yüksek vasıflı işçiler için ulus aşırı şirketler adına göçün serbestleştirilmesi, küreselleşmiş bir ekonomik düzende kapitalistler arasında artan rekabet mücadelesinde başrol oyuncularının ihtiyaçlarını yansıtmaktadır. Dolayısıyla devletler, esas olarak göç sürecinin organize edilmesinde bir tür 'yerel polis' işlevi görerek, ulus aşırı şirketlerin küresel sermayesi için 'bekçilik' yapmaktadır (Sassen, 1994'ten akt. Sunata, 2005: 192).

Sermayenin ihtiyaçlarınca belirlenen nitelikli emek talebi, sadece yukarıya aktarılan uluslararası veya bölgesel düzeyli anlaşmalarca şekillenmemiştir; ayrıca her ülkenin/şirketlerin ihtiyacı çerçevesinde uygun görülen düzenlemelerle yönlendirilmiştir. Örneğin ABD, nitelikli emek göçünü kolaylaştıran H1-B olarak adlandırılan özel bir vize türü uygulamaktadır. Bu vize, başlangıçta üç yıl için alınabilse de, altı yıla kadar uzatılabilmekte; vize sahibinin istihdam koşullarının devam etmesi durumunda daimi ikametgâh başvurusuna dahi imkân tanımaktadır[2] (Akyıldız, 2025: 329). Nitelikli emeği çekmek üzere yapılandırılan bu vize uygulaması, başlangıçta 65 bin kişiye yönelik olarak sınırlandırılmış olsa da; 2000 yılında yürürlüğe giren *Rekabet ve İşgücü İyileştirme Yasası*yla birlikte sayı arttırılarak her yıl için 115 bine çıkarılmıştır. Böylece nitelikli meslek grupları ile dört yıllık lisans, yüksek lisans ve doktora mezunlarının uluslararası göçü işgücü arzıyla uyumlu ve kontrollü olarak sağlanmaktadır (Işık ve Ertürk, 2023: 142).

Nitelikli emek göçünü yönlendiren merkez ülkelerden bir diğeri Kanada'dır. Ülke çapında enformasyon teknolojileri alanında atılım başlatan Kanada, işçi ve işveren temsilcilerini bir araya getirerek gereksinim duyulan meslek kategorilerini belirlemiş; bu çerçevede 1978 tarihli göç yasasıyla göç politikalarını uzun dönemli planlamaya başlamıştır (Gökbayrak, 2006: 107). Puan sistemine dayalı bir göç politikası benimsemiş olan Kanada, politikalarının odağına, eğitim

[2] *Hart-Celler Yasası* (Göç ve Vatandaşlık Yasası), daimi ikametgâh için istihdam kriterini öngörmüştür. 1965 yılında yürürlüğe giren bu yasa, 1924 tarihli Göç Yasası'yla 'ulusal kökene dayalı kota sistemi' uygulamasını kaldırarak daimi ikamet için 'göçmenin nitelliğini' öne çıkarmıştır (Işık ve Ertürk, 2023: 142).

seviyesi ve önceki iş deneyimleri gibi kategorilerin ağırlıkta olduğu nitelikli emeği yerleştirmiştir (Akyıldız, 2025: 340).

ABD ve Kanada gibi nüfusu önemli oranda göç ile şekillenen Avustralya da nitelikli göçmen emeğine öncelik vererek uluslararası göçü planlayan ülkelerden olmuştur. Avustralya'nın nitelikli göçmen kabul sistemi, ABD ve Kanada'da olduğu gibi, geçici ve kalıcı kabul şeklinde yapılandırılmış olsa da; hem kalıcı hem de geçici göç politikalarının odak noktasını emek piyasasının beklentileri oluşturmuştur. Yapılan çalışmaların gösterdiği gibi, Avustralya'da hem kalıcı hem de geçici nitelikli göçmen kabul oranı her geçen yıl artmıştır (Gökbayrak, 2006: 114).

Nitelikli emek göçünü uluslararası düzeyde planlayan ülkelerden bir diğeri İngiltere'dir. İngiltere'de emek piyasasının ihtiyaç duyduğu nitelikli emek göçünü yönlendiren önemli araçlardan biri, 2002 yılından itibaren uygulamaya konulan *Yüksek Nitelikli Göçmen Programı* (HSMP)'dır. Program, başvuranların niteliklerini ve deneyimlerini esas alan bir puanlama sistemi öngörmektedir. İngiltere, HMSP'nin haricinde özellikle ülkenin bilim ve inovasyon faaliyetlerini arttırmak ve güçlendirmek üzere uluslararası göçü teşvik eden çeşitli başka programları da devreye almıştır (Sönmez Çalış, 2019: 67). Çeşitli konseyler eliyle geliştirilen bu programlar sayesinde ihtiyaç duyduğu nitelikli emeği ülkesine çekebilen İngiltere, bu yolla küresel düzeyde önemli rekabet gücü elde etmiştir (Gençler, 2010: 182).

Avrupa ülkelerinin, özellikle son dönemlerde, nitelikli emek göçünü planlayan çeşitli girişimleri olduğu bilinmektedir. Zira birçok AB üyesi ülke, özellikle mühendislik ve bilişim teknolojileri (BT) gibi yüksek nitelik gerektiren alanlarda nitelikli emeği ülkesine çekmek için farklı düzeylerde göç politikaları oluşturmuştur. Avrupa Konseyi, Birlik adına koyduğu 'rekabetçi ve bilgi tabanlı' hedef doğrultusunda 'vasıflı ve eğitimli göçmenlerin' AB'ye kabulü amacıyla talep odaklı, çalışma ve oturum izni içeren *Mavi Kart Ağı*'nı yürürlüğe koymuştur (Aşkın, 2022: 159). 2009 yılından itibaren uygulamaya konulan mavi kart ağına bazı AB ülkeleri katılmasa da; Almanya ve Fransa gibi AB'nin önemli ülkelerinde kabul gören bu uygulama, yıllar içerisinde artan bir eğilimle nitelikli emek göçüne yön veren önemli bir politika aracı olmuştur (Sönmez Çalış, 2019: 72).

Kısacası nitelikli emek göçünün yönetimine ilişkin gelişen eğilimler ülkeden ülkeye farklı ve karmaşık olmakla birlikte, merkez niteliğindeki pek çok ülkenin nitelikli emek göçünü çekmek için adeta bir yarış içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Czaika'nın (2018'den akt. Weinar ve Koppenfels, 2020: 38) aktardığı, farklı ve karmaşık uygulamaları nispeten somutlaştıran niceliksel verilere göre yüksek gelirli OECD ülkelerinin yüzde 68'i (bu oran on yıl önce 2005 yılında yüzde 47'dir) nitelikli emek göçünü teşvik eden politikalar üretmektedir. Zira Czaika'nın aktardığını destekleyen yakın tarihli OECD raporu (2009: 30-31) merkez ülkelerin nitelikli emek göçüne yönelik politikalarını 'kalkınma stratejilerinin bir unsuru olarak gördüklerini' tespit etmektedir.

Nitelikli emek göçü esas olarak dünya sisteminin siyasi ve ekonomik düzeninden kaynaklansa da; göçünün bilimsel ve mesleki çalışma koşullarının elverişli olduğu ülkelere doğru aktığını da

görmek gerekir. Burada bahsi geçen 'çeken faktör' olarak elverişlilik, bir başka açıdan nitelikli emek göçünü etkileyen kök ülkenin yetersizliğini ya da 'iten faktörünü' ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, nitelikli emek göçü, aynı zamanda, bir toplumun eğitim sistemi tarafından üretilen nitelikli emek arzı ile iç talep arasındaki dengesizliğin bir sonucudur. Dolayısıyla nitelikli emek göçü, küresel ekonomik düzen, ulusal sosyo-ekonomik işleyiş ve bireysel yönelimlerin bileşkesiyle işleyen birbiriyle ilişkili bir süreci ifade etmektedir (Portes, 1976: 500).

Çevre ülke olarak nitelendirilen göç veren az gelişmiş ülkeler ise daha önce göç etmiş nitelikli emek göçünü kontrol etmek veya tersine çevirebilmek için politikalar geliştirmektedir. Bu konuda Çin[3] ve Hindistan başta olmak üzere Türkiye gibi ülkeler, hem nitelikli emek göçünü kontrol altında tutmak hem de geri dönüşleri özendirmek üzere çeşitli politikalar geliştirerek uygulamaya koymaktadır. Diğer bir deyişle, rekabet üstünlüğü sağlamak veya kalkınmak/büyümek isteyen, nitelikli emeğin önemini kavrayan her ülke, nitelikli emek politikalarına önem vermeye başlamıştır.

Türkiye'nin Nitelikli Emek Göçüne Yönelik Politikaları

Alanyazın, Türkiye'nin nitelikli emek göçünün başlangıç tarihini Osmanlı'nın batılılaşma ve modernleşme çabalarının başladığı gerileme dönemine kadar geri götürmektedir. Zira 19. yüzyılın başlarından itibaren hız kazanan bu çabalar, batılı anlamda yenilenen eğitim sisteminin kurulma süreciyle ilişkilidir. Bu dönemde tophaneden, harbiye mekteplerinden ve mühendishanelerden seçilen sınırlı sayıda öğrenci eğitim amacıyla Avrupa'ya gönderilmiştir (Aşkın, 2022: 170; Gökbayrak, 2006: 182). Yurt dışına öğrenci gönderme politikası Cumhuriyet'in ilk yıllarında idari tasarruflara bağlı olarak devam etmişse de[4]; yasal bir düzenleme çerçevesinde ilk defa 1929 yılında yürürlüğe giren 1416 sayılı *Ecnebi Mekteplerine Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun* ile sistematik olarak yönetilmiştir. Yasanın yürürlüğe girdiği ilk yıllarda yurt dışına gönderilen öğrencilerin üçte ikisinin Almanya ve Fransa'ya gönderildiği tespit edilmiştir (Gülmez, 1974: 64).

Türkiye'nin emek göçüne yönelik politikaları için asıl olarak 1960'tan sonrasına bakmak gerekir. Bahsi geçen tarihlerde nitelikli emek göçüne dair resmi ya da planlanmış bir politikası bulunmasa da; emek göçünün bu tarihlerde 'kurumsallaşmaya' başladığı görülmektedir. Zira Avrupa'dan gelen 'kalifiye olmayan' göç talebi ve talebin karşılanması, kurumsallaşmanın başlangıcını oluşturmaktadır. İşsizlik oranlarını azaltmak ve göç edenlerden gelecek döviz ile kalkınmaya katkı sağlamak için, devlet nezdinde kalifiye olmayan emek göçü resmi kurumlar (o dönemdeki adıyla İş ve İşçi Bulma Kurumu) aracılığıyla desteklenmiştir (Sunata, 2005: 199).

[3] Çin, geri dönüşleri teşvik etmek üzere geliştirdiği politikalarla başarılı olan örnek ülkelerden biri sayılmalıdır. Öyle ki, bugün Çin'in dünya kapitalizmi içerisinde sıyrılıp önemli rekabet üstünlüğü yakalayarak öne çıkmasında geri dönen uzman ve bilim insanlarının rolü olduğu yapılan çalışmalarla ortaya konulmaktadır. Xie ve arkadaşlarının bu konuda yaptığı değerlendirmeye göre Çin, son yıllardaki geri dönüşler sayesinde teknolojik gelişimde ve bilimde öncü konuma yerleşmiş; bilimsel ve teknolojik patent sayısında ABD'yi geride bırakmıştır (Xie vd., 2023: 5)

[4] Fişekçi'nin (1977) aktardığına göre Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde görev yapan bazı öğretim elemanları, çalıştıkları alanlarla bağlantılı olmak üzere 1927 ve 1928 yıllarında yurt dışına eğitime gönderilmiştir.

Diğer taraftan bu tarihlerde nitelikli emek göçüne dair herhangi bir kayıt ya da istatistik bulunmasa da; nitelikli emek göçünün yaşandığını gösteren araştırmalar ve raporların olduğu bilinmektedir (Taylor vd., 1968; Kösemen, 1968; Oğuzkan, 1968). Kaya (1974'ten akt. Sunata, 2005: 200) 1970'lerin başında yaptığı çalışmayla o tarihlerde yaşanan nitelikli emek göçünü 'ücret sistemindeki dengesizliklere, sosyal güvenlik sistemindeki yetersizliklere ve işsizlik sigortasının yokluğuna' bağlamaktadır. Yazar, bu gerekçelerle mimar, mühendis, teknik elaman ve çok sayıda öğretmenin çalışmak amacıyla yurt dışına göç ettiğinden bahsetmektedir.

2000'li yıllara kadar ekonomik kalkınmaya katkısı olduğu düşüncesiyle göçlere yönelik önleyici müdahalelerde bulunulmamışsa da; 2001 yılında gündeme gelen, küreselleşme ve etkilerinden bahseden Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (DPT, 2000: 113) nitelikli emek hareketliliğini durdurmaya yönelik önlemleri öncelikli ihtiyaç olarak belirlemiştir. Türkiye, nitelikli emek göçünü durdurması gerektiğini sonraki yıllarda daha net görmüş ve bunu Onuncu Kalkınma Planında (Kalkınma Bakanlığı, 2015: 12, 188) aynı netlikle ifade etmiştir: "Yirmi birinci yüzyıl; nitelikli insan gücünü yetiştirmenin yanında küresel ölçekte bu insanları kendisine çekebilen, bu gücü doğru ve yerinde değerlendirebilen (...) ülkelerin yüzyılı olacaktır." Plana sirayet eden ve bilginin stratejik önemini vurgulayan bu açıklama, nitelikli emek göçünün kontrol edileceği ve tersine göçün teşvik edileceği imasını taşımaktadır. Zira Onuncu Kalkınma Planı, nitelikli emek göçünü tersine çevirmek üzere *Nitelikli İnsan Gücü Çekim Merkezi Programı*nı uygulamaya koyacağından bahsetmektedir. Program ile 'küresel düzeyde bilgiye dayalı rekabetin arttırılmasına yönelik başta vatandaşlar olmak üzere yerli ve yabancı insan gücünü' çekmek amaçlanmaktadır.

Tersine Göç Politikaları

Türkiye, yukarıda bahsedildiği gibi, tersine göç politikalarına ilişkin niyetini kalkınma planlarıyla 2000'lerin başından itibaren sıklıkla dile getirmiş; fakat uygulamaya yönelik adımları ancak daha sonraki tarihlerde atabilmiştir. Oysa Türkiye'nin girişimleriyle başlamasa da, tersine göç politikaları bağlamında ilk adım, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası bir uygulama olan Yurt Dışında Yerleşik Uzmanlar Yolu ile Bilgi Transferi (*TOKTEN/Transfer of Knowledge Thought Expatriat Nationals*) programı vasıtasıyla daha önce atılmıştır. Bu program, 1977 yılında UNDP'nin girişimleriyle ilkin 'Teknolojinin Türkiye'ye Yeniden Transferi' adı altında bir projeyle başlatılmış, bir yıl süren başarılı pilot uygulama neticesinde süresi uzatılarak mevcut ismini alarak 2013 yılında tamamlanana kadar uygulanmıştır. UNDP, TÜBİTAK ve DPT temsilcilerinin yer aldığı bir komite tarafından yürütülen programın amacı 'bilim, teknoloji ve sosyo-ekonomik alanlarda kısa vadede sağlanması mümkün olmayan uzman işgücü açığını yurt dışında yaşayan nitelikli Türk işgücü ile kapatmak ve bu yolla ülkenin uzun dönemli gelişimine katkı sağlamak' olarak ifade edilmiştir. Uygulandığı yıllar içerisinde farklı düzeylerde uzman ve bilim insanını Türkiye'ye çekmişse de, sonrasında yapılan araştırmalarla programın beklenen düzeyde etkili olmadığı ifade edilmiştir (Gökbayrak, 2006: 232-235).

Kalkınma planlarında hedeflendiği şekliyle uygulamalar ise ağırlıklı olarak TÜBİTAK aracılığıyla belirli program veya projeler aracılığıyla hayata geçirilmiştir. Zira yurtdışındaki araştırmacıların ve uzmanların Türkiye'ye dönüşünü teşvik etmek üzere 2007 yılından itibaren bir dizi proje ve program başlatılmıştır. Bu çerçevede ilk etapta Marie Curie Burs Destek Programı, Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı'nın (BİDEP) yürüttüğü ulusal fonlar, 2010 yılında başlatılan TÜBİTAK 2232 yurda dönüş programı[5] ve TÜBİTAK 2236 Uluslararası Araştırmacı Dolaşımı Destek Programı gibi proje ve programlar (Sönmez Çalış, 2019: 134) planlarda hedeflenen doğrultuda nitelikli emek göçünü tersine çevirmeye yönelik çabalar olarak ortaya çıkmıştır. Program ve projelerin dışında Avrupa ülkelerinde ve ABD'de tersine göçü motive etmek üzere TÜBİTAK tarafından desteklenen toplantılar düzenlendiği ve çalıştaylar yapıldığı da bilinmektedir (Aşkın, 2022: 183). Ayrıca ilki 2012 yılında olan TÜBİTAK ve TÜBA'nın diğer Ar-GE paydaşlarıyla birlikte organize ettiği, Yurt Dışındaki Türk Bilim İnsanları Kurultayı benzer bir motivasyondan hareketle düzenlenmiştir. Yedi yıl içersisinde toplam dört kez toplanan Kurultay'ın sonuncusu İstanbul'da 2019 yılında Havacılık, Uzay ve Teknoloji Festivali (TEKNOFEST) temasıyla iki günlük etkinlik şeklinde organize edilmiştir. Yurt dışında yaşayan "Türk bilim insanlarının Türkiye araştırma alanı ile ilişki ve bağlarını güçlendirilme" hedefiyle yapılan Kurultay'a doksan altısı yurt dışından olmak üzere yüz doksan iki araştırmacı, yönetici ve bilim insanı katılmıştır (Kurultay Raporu, 2019: 2).

Ağırlıklı olarak TÜBİTAK üzerinden yürüyen kamusal nitelikli program ve projelere kamu-özel ortaklı bazı kuruluşların destek verdiği görülmektedir. Zira Askeri Elektronik Sanayi (ASELSAN), Hava Elektronik Sanayi (HAVELSAN) ve Türk Havacılık ve Uzay Sanayi A.Ş (TUSAŞ) gibi kuruluşlar, geri dönüşleri teşvik eden çeşitli projeler geliştirmişlerdir (Sönmez Çalış, 2019: 142-143). Adı geçen kuruluşlar, bu projelerle kendi işyerlerinde istihdam etmek üzere tersine göçü teşvik eden yüksek nitelikli uzmanları davet etmiştir.

Yurt dışında çalışan öğretim üyelerine kendi bünyelerinde görev vermek suretiyle tersine göçü desteklemek üzere üniversitelerin ayrıca çaba içerisinde oldukları görülmektedir. Özellikle vakıf (özel) üniversiteleri bu açıdan öncü rol üstlenerek tersine göçü destekleme konusunda önemli aktörler olarak öne çıkmıştır (Gökbayrak, 2006: 236).

Yıllara yaygın önleyici ve tersine göç politikalarının ne ölçüde başarılı olduğu ise açıkçası tartışmalıdır. Zira konu hakkında değerlendirmelere ve raporlara bakılırsa hedeflenen düzeyde bir başarıdan bahsetmek pek mümkün gözükmemektedir.

Nitelikli Emek Göçü Politikalarının Etkinliği

Dünya Bankası'nın (DB) sağladığı 2000 yılı verilerine göre Türkiye'de istihdam edilen bireyler içerisinde yükseköğretim mezunlarının oranı yüzde 9,4'ken; aynı yıl göç edenler arasında bu oranın yüzde 21,4 olduğu görülmüştür (Uzunırmak, 2024: 7). Bu iki veri bile uzun yıllardır onlarca programla veya projeyle devam eden nitelikli emek göçünü önlemeye yönelik ve/veya

[5] 2010 yılında başlatılan bu program, 2018 yılından itibaren Uluslararası Lider Araştırmacılar Programı adını alarak devam etmiştir.

tersine göçü sağlamaya dair politikalar hakkında çok şey söylemektedir. Zira bu iki veriye bakılırsa istihdam edilenden daha çok yükseköğretim mezunu kişi göç etmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2024 yılında, yurt dışına göç eden yüksek öğretim mezunlarıyla ilgili *Yükseköğretim Beyin Göçü İstatistikleri, 2021-2023* başlıklı kısa bir istatistik yayımlamıştır (TÜİK, 2024). Aktarılan verilere göre Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarından mezun olanların 2015 yılında yüzde 1,6'sı yurt dışına göç ederken; 2023 yılında bu oran yüzde 2'ye çıkmıştır (Uzunırmak, 2024: 10). 2023 yılında altı milyonu bulan mezun sayısının 2015 yılına kıyasla yaklaşık iki katına çıktığı düşünülürse, 2023 yılına ilişkin TÜİK'in verdiği oran sayısal/reel olarak çok daha yüksek çıkmaktadır.

2023 yılında yurt dışına göç edenlerin mezun olduğu alanlara göre dağılımları incelendiğinde, bilişim ve iletişim teknolojileri alanından mezun olanların oranı ilk sırada yer almaktadır. TÜİK'e göre bilişim ve iletişim teknolojileri alanında mezun olanların yüzde 6,8'i, mühendislik ve imalat ve inşaat alanından mezunların yüzde 4,4'ü, istatistik ve doğa bilimleri alanından mezun olanların ise yüzde 2,6'sı göç etmiştir[6]. Bölüm bazlı bakıldığında ise göç eden mezunların yüzde 17,9'u moleküler biyoloji ve genetik bölümü, yüzde 10,2'si biyomühendislik bölümü, yüzde 9,8'i işletme mühendisliği bölümü, yüzde 9,1'i elektrik mühendisliği bölümü ve yüzde 8,4'ü bilgisayar mühendisliği bölümü olmak üzere ilk sıralarda ağırlıklı olarak mühendislik bölümlerinin yer aldığı görülmektedir. Yanı sıra gazetecilik ve enformasyon, sanat ve beşeri bilimler alanlarından mezun olanların göç oranları da hiç azımsanmayacak düzeyde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2024).

Yükseköğretim mezunlarının 2023 yılında göç ettiği ülkelere bakılırsa nitelikli emek gücüne ihtiyaç duyan merkez ülkelerin öncelikle tercih edildiği görülmektedir. ABD yüzde 21,4 ile ilk tercih edilen ülkelerdendir. ABD'yi yüzde 17,5 ile Almanya, yüzde 11,2 ile İngiltere, yüzde 6,9 ile Hollanda ve yüzde 4,9 ile Kanada takip etmektedir. Sayılan ülkelere gidenler ağırlıklı olarak bilgisayar, elektrik-elektronik ve makine mühendisliği mezunlarıdır (TÜİK, 2024; Özenci, 2024).

Kuşkusuz TÜİK'in paylaştığı veriler göç etmiş olanları ölçen vahim bir tablo sergilemektedir; ancak verilere, gitmek isteyip imkân gözetenler de eklendiğinde tablonun vahameti artmakla birlikte; aslında nitelikli emek göçüne yönelik politikaların etkinliği de sorgulanır hale gelmektedir. Sunata (2005: 185) 'göçmen olma vaziyetine geçmeden hemen önceki' durumu ifade etmek üzere 'gizil göç' terimini kullanmaktadır. Yazara göre gizil göç, harekete geçmeden önce göçe dair biriken toplumsal algılara ve niyetlere ilişkindir ve şimdiye dek gerçekleşen tüm göç kararları bu evrede alınmaktadır. Bu bağlamda göç edenler kadar göç etme isteğinde olanlar da uygulanan politikaların etkinliğini görmek bakımından önem taşımaktadır. TÜİK'in

[6] Aktarılar verilere göre farklı disiplinlerden göç eden nitelikli emeğin oransal ağırlığı düşük olsa da; göç edenlerin mezun oldukları alanlardaki başarı durumları ilgili istatistiklere yansımadığından bu yönde bir çıkarım yapmak kolay değildir. Ancak yine de, mezun olanlar içerisinde iddiası olanların/başarılı olanların gittiği düşünülürse, oransal olarak rakamlar düşük olsa da; nitelik kaybının büyük olduğu kabul edilebilir.

yukarıda bahsedilen verilerinin yayımlandığı yıllarda Oksijen Gazetesi aracılığıyla yapılan bir anketin sonuçları, göç potansiyeli hakkında fikir verici bilgiler içermektedir. Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nden toplam 165 bilgisayar mühendisliği öğrencisiyle yapılan bu anket, 152 öğrencinin mezun olduğunda yurt dışına gitmeyi kesinlikle düşündüğünü ve bunlardan 132'sinin dönmeyi düşünmediğini ortaya koymaktadır (T24, 2022).

Benzer bir sonuca Konrad-Adenauer-Stiftung Türkiye tarafından 16 ilde 18-25 aralığında toplam 2.140 genç katılımcıyla yapılan çalışmayla da ulaşılmıştır. Nitekim araştırmaya katılan gençlerin yüzde 63'ü 'imkânı olsa başka bir ülkede yaşamak istediğini' ifade etmiştir (Türkiye Gençlik Araştırması, 2023: 7).

Bilgisayar Mühendisleri Odası'nın ve Konrad-Adenauer-Stiftung Türkiye'nin bulgularında olduğu gibi başka araştırmalarda da refah, yaşam kalitesi beklentisi ve liyakat sorunu göç için temel sebepler olarak öne çıkmaktadır (Orhan, 2023).

Nitelikli Emek Göçüne Yönelik Politikaların Etkisiz Kalma Sebepleri

Nitelikli emek göçünü motive eden ve tersine göç politikalarını etkisiz kılan etkenler göz önüne alındığında, genel bir takım müşterek nedenler olsa da; bu etkenler, göç eden nitelikli emeğin özgüllüğüne bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Örneğin akademide yaşanan nitelikli emek göçünü analiz eden ve göç oranlarının son yıllarda hızla arttığına dikkat çeken Akçiğit ve arkadaşları, bahsedilen artışa 'üniversitelerdeki kaynakların yetersiz olmasını, akademisyenlerin araştırma yapmasını engelleyen eğitim yükünün fazla olmasını' ve bunlardan daha önemlisi, 'özgür düşünce ortamının olmamasını' gerekçe olarak göstermektedir. Aynı çalışmada, mevcut şartlarda geri dönmenin akademik verimliliğe olumsuz etkisi olduğu tespitinden hareketle, geri dönüşü caydırıcı etkisi olan mevcut şartlar 'beyin göçü pradoksu' olarak kodlanmaktadır (Akçiğit vd., 2023: 39-42).

ABD'de ve Türkiye'de ders veren yirmi akademisyen ile yaptığı çalışmada Türkiye akademisine yönelik benzer kaygıları kaydeden ve bunları 'beyin göçü paradoksu'nun önemli göstergeleri olarak sunan Esen'e göre araştırma olanaklarının yetersizliği, araştırma fırsatları ve araçlarının eksikliği, TÜBİTAK'ın sunduğu imkânlara rağmen endişeleri ortadan kaldırmamaktadır. Zira geri dönen bazı öğretim üyeleri, yetersiz akademik ortamı gerekçe göstererek verimli akademik çalışma ortamının olmadığından yakınmaktadırlar. Çalışmaya destek veren katılımcıların önemli bir kısmı, ABD'de var olan akademik özgürlüğün Türkiye'de olmadığını ve çalışmalarına müdahale edilebileceği endişesiyle dönmek istemediğini ifade etmektedir (Esen, 2014: 56-67).

ABD'de farklı üniversitelerde çalışan elli Türkiyeli akademisyenle yapılan başka bir çalışma (Pazarcık, 2010) yukarıdaki çalışmalarla benzer sonuçlara ulaşmıştır. Çalışmaya göre Türkiye'de akademik liyakatın olmaması, akademik/bilimsel altyapının yetersizliği ve düşük ücret gibi göstergeler iten faktörler olarak öne çıkmaktadır. Katılımcıların yüzde 80'i bu tür politikaların

nitelikli emek göçüne yol açtığını düşünmektedir. Çalışmada ayrıca tersine göç şartları sorgulanmıştır. Buna göre ücretlerin artması, araştırma fonlarının artması ve akademik özerkliğin sağlanması tersine göçü koşullayan ilk üç etken olarak öne çıkmaktadır (Elveren ve Toksöz, 2018: 12).

Yurt dışında farklı alanlarda çalışan (seksen dört kişi) ve eğitimine devam eden (yüz on altı kişi) toplam iki yüz kişiyle yapılmış olan bir başka çalışmanın bulguları, hem çalışanların hem de öğrencilerin tutumlarına ilişkin bilgileri içerdiği için önem taşımaktadır. Öğrencileri yurt dışına çeken veya orada kalmaya iten baskın faktörler, 'meslekte ilerleme için yeterli fırsat', daha az bürokrasi', 'siyasi baskının olmaması', 'uzmanlık alanı ile ilgili iş olanakları' olarak sıralanmaktadır. Öğrenciler için öne çıkan faktörler, benzer biçimde, çalışanlar için de yurt dışında kalma kararını pekiştiren faktörler olarak öne çıkmaktadır (Elveren ve Toksöz, 2018: 18).

Yurt dışında yerleşik toplam yüz otuz mühendisle anket tekniği uygulanarak geri dönme potansiyelini sorgulayan bir araştırma yapılmıştır (Gökbayrak, 2006). Araştırmanın önemli bulgularından biri, lisansüstü eğitime gidenlerin dönmediklerini göstermesidir. Ancak Yurt dışına giden mühendislerin öncelikli gitme nedeni 'uzmanlık alanına yönelik iş olanağının olmaması' olarak belirtilmiştir. İkinci derecede öncelikli neden ise 'maddi yetersizlik' olarak gösterilmiş; 'liyakatın olmaması' üçüncü derece öncelikli nedenler arasında sayılmıştır. Göç edilen ülkeyi çekici kılan nedenler itici nedenlerle paralellik göstermekte; 'uzmanlık alanına yönelik iş olanakları', 'maddi olanakların' ve 'iş olanakların fazlalığı' gibi faktörler öncelikli etkenler olarak öne çıkmaktadır. İlk gittiklerinde geri dönme düşüncesinde olan mühendislerin çoğunlukta olduğu (yüzde 77,8) ölçülmüştür. Ne var ki sonradan bu oranın hızla düşme eğilimine girdiği tespit edilmiştir. Düşme eğiliminin arkasında, 'öğrencilik süresince bulunulan ülkeye alışma', 'çalışma ortamını deneyimleyerek avantajları görme', 'verimli çalışma ortamının ancak bulunduğu ülkede sağlanabileceğini düşünme' ve 'bulunduğu ülkede aile sahibi olma' gibi nedenler öncelikli olarak etkili olmuştur. Araştırma kapsamındaki mühendislerin potansiyel geri dönüş kararını belirleyen en önemli etken ise mesleki kaygılardan veya iş yaşamındaki beklentilerden çok, 'Türkiye'deki sosyal ilişkiler ve ülkeye duyulan özlem' olarak (yüzde 68,6) belirtilmiş; 'Türkiye'de çalışma isteği' oldukça düşük bir oranda (yüzde 12,1) ölçülmüştür (Gökbayrak, 2006: 258-317).

Türkiye'den Almanya'ya nitelikli emek göçünü inceleyen yakın tarihli bir çalışma (Orhan, 2023), alanyazının önemli 'körlük'lerinden birine dikkat çekerek göçü konu alan çalışmalarda çoğunlukla toplumsal cinsiyet perspektifinin eksik kaldığına vurgu yapmaktadır. Çalışma, nitelikli emek göçünü koşullayan nedenlerden birinin 'cinsiyetlendirilmiş kültürel normlar' olduğunu ifade ederek toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin göç eğilimini arttırdığını ileri sürmektedir. Göç edilen yerdeki sosyal politikalar, iş yaşamında sahip olunan haklar ve bazı 'pozitif ayrımcılık' uygulamaları, diğer bir deyişle görece iyi yapılandırılmış toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları, kalmanın/dönmemenin gerekçeleri olarak tespit edilmektedir (Orhan, 2023:

119-110). Kısacası benzer incelemelere kıyasla çalışma, nitelikli emek sahibi kadınların göç etme ya da geri dönmeme eğilimleri ile iş yaşamında kökleşmiş toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ilişkisini kurarak göç politikalarının başarısı için elzem bir boyuta dikkat çekmiştir.

Kuşkusuz nitelikli emek göçüne yönelik politikaların etkinliğini sorgulatan en tipik örneklerden biri, tersine göçü teşvik eden program ve projelerin yaygınlaşarak uygulandığı bir süreçte hekimler başta olmak üzere sağlık profesyonelleri göçünün artarak devam etmesidir. Konu hakkında yapılan çalışmaların gösterdiği gibi hekim göçü, bireysel tercihlerden çok temelde kaynak ve hedef ülkelerin sağlık sistemlerindeki yapısal sorunlarla bağlantılıdır. Göç kararında etkili olan, bireysel tercih olarak öne çıkan çalışma koşullarına ilişkin iten ve çeken faktörler ise büyük oranda neoliberal sağlık politikalarından etkilenmektedir (Ünlütürk, 2026: 4). Daha açık ifade etmek gerekirse günümüzde sağlık profesyonellerinin, özel olarak hekimlerin uluslararası göçü, 1990'ların sonlarından itibaren uygulanan küresel sağlık politikalarının belirlediği dinamikler ile şekillenmektedir (Aydan, 2023: 897). 1990'larda DB'nın eşliğinde başlatılan reform çalışmaları, 2000'lerden itibaren Sağlıkta Dönüşüm Programı adını alarak sağlık hizmetlerini hızla piyasalaştırmış, hizmet sunanları ise performans sistemine tabi tutmuştur (Gün, 2026: 157). Sağlıkta Dönüşüm Programı çerçevesinde sağlık hizmeti alanında gerçekleştirilen 'reformlar', hekimlerin çalışma şartlarını ağırlaştırmış, iş yüklerini arttırmıştır. Dolayısıyla mesleki tatmini oldukça zayıflatan bu gelişmeler, göç istemini/eğilimini besleyerek (Zaralioğu ve Erden, 2026: 105) her geçen yıl artan sayıda hekimin başka bir ülkeye göç etmesine sebep olmuştur.

Türk Tabipleri Birliği'nin (TTB) son birkaç yıldır yayınladığı 'iyi hal' sicil belge sayıları, göç etme isteğinde olan hekim sayıları hakkında fikir vermektedir. TTB, sayının özellikle son yıllarda sürekli arttığını belirtmektedir. Zira 2020 yılında 931 olan belge talep sayısı, 2021'de 1405'e, 2022'de 2685'e ve 2023'te 3025'e çıkmıştır (TTB, 2024). İyi hal sicil belgesi, talep eden her hekimin mutlaka yurt dışına çıktığını ifade etmese de; göç etme yönündeki eğilimi göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Son zamanlarda hekimlerde göç eğiliminin tıp eğitimi sürecinde başladığını gösteren bazı araştırmalar yayınlanmıştır. Nitekim bir araştırmaya katılan tıp öğrencilerinin (toplam sayı 267) yarısından fazlası (yüzde 57,3) mezuniyet sonrası yurt dışına gidip orada çalışmak istediğini ifade etmiştir (Kaya, vd., 2023: 54).

Nitelikli emek kategorisi içerisinde yer alan hekimlerin göç etmesine veya göç etmek istemesine sebep olan yapısal ve yapısal etkenler tarafından belirlenen sosyo ekonomik sorunlar, diğer nitelikli emek kategorileri için de temel gerekçe olarak öne çıkmaktadır. Daha açık ifade etmek gerekirse alanyazının 'iten faktör' olarak ifade ettiği emek piyasasının durumu ve işleyişi, nitelikli emek göçünü besleyen temel dinamiklerin müsebbibidir. Dolayısıyla yukarıda bahsedilen TÜBİTAK ve diğer kurum ve kuruluşlar tarafından üretilen tersine göçü sağlamaya yönelik program ve projelerin başarılı veya etkili olabilmesi, ilk önce iten faktörlerle mücadele edilmesine bağlıdır.

Nitelikli Emek Göçü Eğilimi Tersine Çevrilebilir Mi?

Yukarıda bahsedilen küresel düzeyli göç politikalarının etkili veya başarılı olabilmesi, öncelikle göç veren kök ülkenin emek piyasası politikalarıyla bağlantılıdır. Kök ülkede emeğe yönelik zayıflatıcı politikalar temel iten faktörler arasında öne çıksa da; aynı süreçte, siyasi istikrar, ifade özgürlüğü, akademik özgürlük ve hukuk güvenliği gibi kesişen diğer faktörlerin etkisi de göz ardı edilemez (Elveren ve Toksöz, 2018: 22).

Nitelikli emek göçünü yapısal olarak belirleyen politikalar, ağırlıklı olarak 1980 sonrasında 'dışa açılma' siyasetiyle ilk defa gündeme gelmiş; 2000'lerden itibaren yoğunlaşan neoliberal emek politikalarıyla ivmelenmiştir. Zira bugün önü alınamayan nitelikli emek göçünü koşullayan yapısal sorunlar takriben yarım yüz yıllık bir ekonomi politik yaklaşımın ürünüdür. Bu yaklaşım, soyutlama yoluyla, emek piyasasının esnekleştirilmesi olarak ifade edilebilir. Esneklik, işlerin sürekli statüden geçici statüye dönüştürülmesi, işçi haklarının zayıflatılması, ücretlerin piyasa dalgalanmalarına bırakılması gibi (Mütevellioğlu ve Işık, 2009: 180) temelde bir dizi güvencesizliğe işaret eden strateji üzerine kuruludur. Çalışma biçimlerini, istihdam ve emek piyasasının koşullarını belirleyen bu strateji, emeğin üretkenliğini arttırmayı hedeflerken emek maliyetini düşürerek yapılandırmakta; işsizliğin artmasına, iş koşullarının kötüleşmesine ve işin/emeğin değersizleşmesine neden olmaktadır (Şahin, 2013: 86).

Esneklik paradigması çerçevesinde neoliberal politikalarla yapılandırılan emek piyasası, gelişmiş kapitalist merkez ülkelerin aksine, verili yapısı gereği nitelikli emeğe artık yeterince ihtiyaç duymamaktadır. Zira 2024 Eurostat verileri otuz üç ülke arasında üniversite mezunlarının işsizlik oranının genel işsizlik oranını aştığı tek ülkenin Türkiye olduğunu göstermektedir. Aynı yılın TÜİK verileri bu tabloyu doğrulamaktadır: 25-34 yaş aralığındaki işsizlerin nerdeyse yarısı (yüzde 49,2'si) yükseköğretim mezunudur. Bu oranın sadece on yıl önce 2014 yılında yüzde 31,9 olduğu düşünüldüğünde (Dündar, 2025) eğilimin vahameti daha iyi anlaşılmaktadır.

Daha vahim olan ise bu çözülmenin lise düzeyine kadar inmiş olmasıdır. Nitekim yapılan çalışmaların gösterdiği gibi son yıllarda nitelikli emek potansiyeli taşıyan özellikle prestijli liselerden mezun olan gençlerin artan oranlarda yurt dışına göç ettiği bilinmektedir (Yücel, 2022: 14). Bahsi geçen liselerden örneğin İstanbul Erkek Lisesi mezunlarından yurt dışına gidenlerin oranı 2020'de yüzde 36 iken; bu oran yıllar içerisinde artarak 2023'te yüzde 80'e ve 2024'te yüzde 90'a çıkmıştır. Benzer eğilim Galatasaray Lisesi ve diğer yabancı dilde eğitim veren liselerde de görülmektedir (Baş, 2025: 4).

Nihayet açıkça belirtmek gerekirse, bir taraftan nitelikli emeği boşa çıkaran lise düzeyine kadar inmiş nitelikli emek göçüne imkân tanıyan politikalar uygulanırken; diğer taraftan nitelikli emek göçünü tersine çevirmeye yönelik programlar ve projeler açıklanmaktadır. Nitelikli emeği ülke içinde tutacak bir emek piyasası inşa edilmediği sürece açıklanan programlar ve projeler sınırlı bir etki ile yetersiz kalacak; dolayısıyla göç eğilimi artarak devam edecektir.

Sonuç Yerine

Nitelikli emek göçü, yeni bir olgu olmasa da, Türkiye gibi nüfusu giderek yaşlanan ülkeler açısından üzerinde durulması gereken ve giderek yapısal bir sorun olarak kökleşen acil sorunlar arasında sayılmalıdır. Zira ağırlıklı olarak genç işgücünü içeren nitelikli emek, bir ülkede ekonominin yapısal olarak güçlenmesinde ve sermaye birikiminin sağlanmasında etkili hatta belirleyici olan faktörlerden biridir. Bu gerçeği bilen ve bu minvalde nitelikli emek göçünü teşvik eden merkez ülkeler, hem uluslararası anlaşmalarla hem de ulusal düzeyli çabalarla nitelikli emeği kendisine çekerek rekabet üstünlüğünü perçinlemekte; bu durumu çevre ülkeler açısından giderek yapısal bir soruna dönüştürmektedir.

Türkiye, uzun yıllardır piyasaları kuralsızlaştıran ve nitelikli emek göçünü koşullayan politikalarla küresel düzeyli bu yarışta geride kalarak giderek yarışı kaybetmektedir. Dolayısıyla öncelikle atılması gereken en önemli adım, piyasa şartlarının emek lehine iyileştirmek ve istihdam olanaklarını arttırarak nitelikli emeğin çıkışını önleyecek politikalar geliştirmektir. Bugün ağırlıklı olarak TÜBİTAK üzerinden yürüyen belirli program ve projelerin belirli ölçüde geri dönüşleri sağladığı düşünülse de; bu çabaların gidişleri engellemediği açıkça ortadadır. Yürürlüğe koyduğu proje ve programlarla geri dönüşleri özendiren Türkiye, nitelikli emeğin gidişine yönelik köklü çözümler üretmeyerek bariz bir paradoksla karşı karşıya kalmaktadır. Yıllarca kamu harcamalarıyla eğitimine katkı sağladığı nitelikli emeğin göçüne göz yumularak sadece geri dönüşlerin özendirilmeye çalışılması, bu paradoksun en net ifadesidir. Zira bulguların gösterdiği gibi Türkiye, bugünden bakıldığında, geri dönenden çok gideni olan bir ülke konumundadır.

Bireysel istisnai bazı sebeplerin dışında, politika yapıcılarının gözetmesi gereken temel olgulardan biri de güven meselesidir. Zira kendisini güvende hisseden kimse turistik-geçici amaçlar dışında sürekli bir biçimde köklerinden kopmak istemez. Burada ifade edilen güven, elbette sadece mesleki-ekonomik kaygılara ilişkin değildir; sosyal ve politik güvensizliği de göç dinamiğini harekete geçiren temel etkenler içerisinde saymak gerekir. Dolayısıyla ekonomik ve sosyal hayatta güvenin inşa edilmesi, nitelikli emek göçü sorununa kalıcı çözüm üretilmesi bakımından hesaba katılması gereken öncelikli unsurların başında gelmektedir.

Kaynaklar

Akçiğit, U., Koç, Ç., Parmar, S., Pearce, J., Saygın, Z.B., Shim, Y., Taşpınar, N., Tokmakoğlu, D. (2023) *Türkiye Akademik Diaspora Raporu: Beyin Göçünden Beyin Gücüne*, Türkiye Bilişim Vakfı Yayınları.

Akyıldız, İ. E. (2025) "Beyin Göçü Politikaları: Dünya'dan ve Türkiye'den Örnekler", *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 1, 326-361. https://doi.org/10.53443/anadoluibfd.1531641

Aşkın, U. (2022) "Beyin Göçü, Tersine Beyin Göçü, Beyin Kazanımı Tartışmaları ve Türkiye'nin Bu Bağlamdaki Konumu", Ed. Elif Yüksel Oktay, Ersin Kavi ve Yasemin Çölgeçen, *Geçmişten Günümüze Uluslararası Göç* içinde, İstanbul: Filiz Kitapevi, 151-196.

Aydan, S. (2023) "Hekim Göçü Açısından Türkiye'nin Çalışma Koşullarının Değerlendirilmesi", *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 26(3), 895-920. https://izlik.org/JA45BE46BZ

Baş, H. (2025) "Liseli Gençlerin Beyin Göçü Eğilimleri: Bu Gidiş Nereye?", *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*. İstanbul.

Bauman, Z. (2012) *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bocutoğlu, E. (2012) "İktisat Teorisinde Emeğin Öyküsü: Değerin Kaynağı Olan Emekten Marjinal Faydanın Türevi Olan Emeğe Yolculuk", *HAK-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 1, 127-150. https://izlik.org/JA86WP36UN

Borjas, G. J. (1990) *Friends or Strangers: The Impact of Immigrants on the US Economy,* New York: Basic Books..

Czaika, M., Parsons, C. R. (2017) "The Gravit of High-Skiled Migration Policies", *Demography*, 54 (2), 603-630. DOI:10.1007/s13524-017-0559-1

De Haas, H. (2021) "A Theory of Migration: The Aspirations-Capabilites Framework", *Comparative Migration Studies*, 9(8), 2-35. https://doi.org/10.1186/s40878-020-00210-

DPT (2000) *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Dündar, M. M. (2025) Üniversite Mezunlarının İşsizliği: Türkiye'nin Çıkmazı", https://tepav.org.tr/tr/blog/s/7646 Erişim: 11.01.2026.

Elveren, A. Y. ve Toksöz, G. (2018) "Türkiye'de Beyin Göçü Yazını ve Bir Alan Araştırması", *Gürhan Fişek 'in İzinde Ortak Emek Ortak Eylem* içinde, Ankara: Siyasal Kitapevi, 1-26.

Erdoğdu, S. (2002) Hizmetlerde Küreselleşmenin Aracı: GATS anlaşması", *Emek Araştırma Dergisi*, 1(8), 49-64.

Esen, E. (2014) *Going and Coming: Why U.S. –Educated Turkish PhD Holders Stay in the U.S. or Return to Turkey*?, Unphublished Doctorate Thesis, University of Kansas, U.S.A.

Fişekçi, O. (1977) *Kuruluşunun 50. Yılı Dolayısıyla Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üye ve Yardımcıları Biblografyası (1925-75)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Yayın No. 402.

Gençler, A. (2010) "Avrupa Birliği'nin Göç Politikası", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 49, 173-198.

Goss, J.D., and Lindquist, B. (1995) "Conceptualizing International Labor Migration: a Structuration Perspective", *The International Migration Review*, Vol. 29, No. 2, 317-351.

Gökbayrak, Ş. (2006) *Gelişmekte Olan Ülkelerden Gelişmiş Ülkelere Nitelikli Emek Göçü ve Politikalar - Türk Mühendislerin "Beyin Göçü" Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD, Ankara.

Gülmez, M. (1974) "Beyin İhracına Dönüşen Beyin Göçü", *Amme İdaresi Dergisi*, Mart Sayısı, 62-79.

Gün, S. (2023) "İklim Değişikliğine Göçmenler Açısından Bakmak" Ed. Seyfettin Aslan ve Ömer Taylan, *Siyaset ve Afet Yönetimine İlişkin Çalışmalar* içinde, İstanbul: Kalan Yayınları, 145-163.

Gün, S. (2026) *Türkiye'nin Refah Rejimi: Siyasal Birikim Stratejisine Dönüşen Sosyal Politika,* Ankara: Nika Yayınları.

Harari, Y. N. (2015) *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*, Çev. Ertuğrul Genç, İstanbul: Kolektif Kitap.

Hardt, M. ve Negri, A. (2008) *İmparatorluk*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

IOM (2024) *World Migration Report* 2024, Switzerland.

Iredale, R. (2001) "The Migration of Professionals: Theories and Typologies", *International Migration*, Vol. 39 (5), 7-26.

Işık, N ve Ertürk, E. N. (2023) *"Beyin Göçü", Sosyal ve Ekonomik Boyutlarıyla Göç* içinde, Ankara: Özgür Yayınları, 125-154.

Kalkınma Bakanlığı, (2015) *Nitelikli İnsan Gücü İçin Çekim Merkezi Programı Eylem Planı (2014-2018)*, Kalkınma Bakanlığı Yüksek Planlama Kurulu Yayını, Ankara.

Kaya, S., Toraman, Ç. ve Tekin, M. (2023) "Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Gelecekte Yurt Dışında Çalışmayla İlgili Görüşlerinin İncelenmesi: Çanakkale Örneği", *Tıp Eğitimi Dünyası,* 22(66), 47-60. https://doi.org/10.25282/ted.1186172

Koser, K and Salt, J. (1997) "The Geography of Highly Skilled International Migration", Int. *J. Popul. Geogr*. 3, 285-303.

Kösemen, C. (1968) *A Report Presented to Education and World Affairs Conserning Emigration of Engineers and Architecs from Turkey to Foreign Countries for the Project Intenational Migration of Talent*.

Kurultay Raporu, (2019) *Yurt Dışındaki Türk Bilim İnsanları 4. Kurultayı,* Haz. TÜBİTAK Bilim Teknoloji ve Yenilik Daire Başkanlığı, İstanbul.

Lee, E. S. (1966) "A Theory of Migration, *Demography,* 3(1), 47–57

Marx, K. (2015) *Kapital 1. Cilt*, Çev. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan, İstanbul: Yordam Kitap.

Massey , D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., Taylor, J. E. (1993) "Theories off International Migration: A Review and Appraisal", *Population and Development Review,* Vol. 19, No. 3, 431-466.

Mieres, F. (2020) "Migration and International Migration Economy", Ed. Ernersto Vivares, in *Global Political Economy: Convertations and Inquires*, Taylor & Francis Group, 796-812.

Mütevellioğlu, N. ve Işık, S. (2009) "Türkiye Emek Piyasasında Neoliberal Dönüşüm", Ed. Nergis Mütevellioğlu ve Sinan Sönmez, *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm* içinde, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 159-204.

Nail, T. (2022) *Göçmen Figürü,* Çev. Dılşa Ritsa Eşli, İstanbul: İletişim Yayınları.

OECD (2009) Managing Highly-Skilled Labour Migration: A Comparative Analysis of Migration Policies and Challenges in OECD Countries, OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 79, https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2009/03/managing-highly-skilled-labour-migration_g17a1caa/225505346577.pdf Erişim: 05.10.2026

Oğuzkan, T. (1968) "Yurt Dışında Çalışan Doktoralı Türkler: Türkiye'den Başka Ülkelere Yüksek Seviyede Elaman Göçü Üzerine Bir Araştırma", Ankara: Eğitim Bilimleri ODTÜ, https://hdl.handle.net/11511/95476 Erişim: 18.12.2025.

Orhan, B. (2023) *Türkiye'den Almanya'ya Nitelikli Emek Göçünün Kesişimsel Analizi: 'Yeni Dalga' Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Özenci, F. (2024) Türkiye'nin Göç Trendleri: "Beyin Göçü", *Göç Araştırmaları Vakfı*, https://gocvakfi.org/turkiyede-goc-trendleri-beyin-gocu/ Erişim: 06.05.2026

Özsağır, A. (2008) "Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği", *KMU İİBF Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: 14, 332-347. https://izlik.org/JA89JA95TK

Pan, S.Y. (2011) "Education Ebroad, Human Capital Development and National Competitiveness: China's Brain Gain Strategies", *Frontiers of Education in China*, 6(1), 106-138. DOI:10.1007/s11516-011-0124-4

Pazarcık, S. F. (2010) *Beyin Göçü Olgusu ve Amerika Birleşik Devletleri Üniversitelerinde Çalışan Türk Sosyal Bilimciler Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Piore, M. J. (1979). *Birds of passage: Migrant Labor and Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Portes, A. (1976) "Determinants of the Brain Drain", *The International Migration Review*, Vol. 10, No. 4, 489-508.

Ravenstein, E. G. (1885) "The Laws of Migration", *Journal of the Statistical Society of London*, Vol. 48, No. 2, 167-235.

Salt, J. (1992) "Migration Processes Among the Highly Skilled in Europe", *The International Migration Review,* Vol.26, No.2, 484-505.

Sassen, S. (1994) *Cities in a World Economy,* Thousand Oak, California: Pine Forge Press

Savran, S. (2022) "The Political Economy of Migration", Ed. Erol Balkan and Zümray Kutlu Tonak, in *Refugees on the Move Crisis and Response in Turkey and Europe*, New York: Berghahn Books, 13-37.

Sjaastad, L. A. (1962) "The Costs and Returns of Human Migration", *Journal of Political Economy*, 70, 80-93.

Smith, A. (2020) *Milletlerin Zenginliği: Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Mustafa Acar, İstanbul: Liberus Yayınları.

Sönmez Çalış, Ö. A. (2019) *Türkiye'de Tersine Beyin Göçü: Nitel Bir Araştırma,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Sunata, U. (2005) "Türkiye'de(n) Gizil Beyin Göçü: "Hep-Gider-Ayaklık" ", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 104, 182-208.

Sutcliffe, B. (2004) "Crossing Borders in the New Imperialism", *Socialist Register,* https://socialistregister.com Erişim: 26.04.2026

Şahin, H. (2013) "Dönüşümün Esneklik ve Enformelleşme Temelinde Türkiye Emek Piyasasına Etkileri", Ed. Muammer Tuna, *VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı II* içinde, 2-5 Ekim 2013, Muğla, 83-90.

T24 (2022) "Bilgisayar Mühendisleri ve Beyin Göçü; 10 Bin Mezun Nerede, Ne Yapıyor?", https://t24.com.tr/bilim-teknoloji/canli-bilgisayar-muhendisleri-ve-beyin-gocu-10-bin-mezun-nerede-ne-yapiyor,1007568?_t=1780759347596 Erişim: 12.02.2026.

Taylor, C. F., Dirican, R., Kurt, W. D. (1968) *Health Manpower in Turkey: An International Research Case Study*, The Johns Hopkins Monographs in International Health, Baltimore: Johns Hopkins Press

TTB (2024) "TTB'den Alınan 'İyi Hal' Belgelerinin Sayısı Son 11 Yıldaki Dağılımı", https://x.com/ttborgtr/status/1740746140457279822 Erişim: 11.12.2025.

TÜBİTAK. (2021). *2232-A Uluslararası Lider Araştırmacılar Programı ve 2232-B Uluslararası Genç Araştırmacılar Programı*. https://www.tubitak.gov.tr/tr/haber/2232-a-uluslararasi-lider-arastirmacilar-programi-ve-2232-b-uluslararasi-genc-arastirmacilar Erişim: 20.11.2025.

TÜİK (2024) "Higher Education Brain Drain Statistics 2021-2023", https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Higher-Education-Brain-Drain-Statistics-2021-2023-53839&dil=2 Erişim: 04.12.2025.

Türkiye Gençlik Araştırması (2023) https://www.kas.de/tr/web/tuerkei/einzeltitel/-/content/tuerkische-jugendstudie-2023 Erişim: 20.11.2025.

Uzunırmak, Y. (2024) *Türkiye'nin Beyin Göçü Raporu*, Ankara, Toplum Çalışmaları Enstitüsü.

Ünlütürk, Ç. (2026) "Neoliberal Sağlık Krizinin Gölgesinde Küresel Hekim Göçü Zinciri", *Mülkiye Dergisi*, 50(1), 1-29. https://izlik.org/JA24TW76MY

Weinar, A. and Koppenfels, von A. K. (2020) *Highly Skilled Migration Between settlement and Mobilty*, IMISCOE Resaerch Series, ebook, https://doi.org/10.1007/978-3-030-42204-2

Xie, Y., Lin, X., Li, J., He, Q., Huang, J. (2023) "Cauch in the Crossfire: Fears of Chinese-American Scientists", *Proceeding of the National Acedemy of Sciences*, (online) 120 (27). https://doi.org/10.1073/pnas.2216248120

Yücel, V. (2022) "Türkiye'de Beyin Göçü Olgusunun Analitik Bir İncelemesi", *Sinop Üniversitesi Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi e-Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 1-44. https://izlik.org/JA86JN98ME

Zaralioğu, F. B. ve Erden, N. S. (2026) "Türk Hekimlerinin Göçü: Mesleki Faktörlerin Etkisi", *İnsan ve Toplum,* 16(1), 100-128. https://izlik.org/JA45JM69MZ

Zelinsky, Z. (1971)"The Hypothesis of the Mobility Transition", *Geographical Review*, 61(2), 219–249.

EXTENDED ABSTRACT IN ENGLISH

The Political Economy of Skilled Labor Migration

Recently, while states have been attempting to curb migration in general, they have also tended to accept skilled labor mobility through planned measures. The explanation for this situation, which at first glance appears contradictory, lies in the logic of capital accumulation, which points to the political economy of labor. For the positive relationship between the fundamental dynamic driving capital accumulation and the productive capacity of labor has been a well-known fact since the classical era. A. Smith, considered one of the founders of classical economics, explicitly highlighted the decisive role of labor in capital accumulation in his seminal work, "The Wealth of Nationsé. Marx, adopting an approach that transcended classical analyses, explained through his theories of surplus value and labor-value that "labor is the sole factor that creates value," elevating this to a theoretical level.

In the present day, however, we observe the emergence of new approaches that, while not focusing on labor itself, highlight the quality of labor in relation to its central role within the production process. Indeed, according to these market-oriented approaches—which assert that the most important factor enhancing labor's effectiveness is "knowledge"—knowledge (skilled labor) is one of the key factors driving technological development.

The importance of skilled labor for capitalist development is widely acknowledged, albeit through different approaches and at different levels. Similarly, when examining the policies and practices that encourage migration in countries with high levels of skilled labor migration, it becomes clear that skilled labor is, in fact, of great importance for capitalist operations and competitive advantage.

Although Turkey has developed various policies at different levels to reverse the ongoing and increasing skilled labor migration, it is debatable whether these efforts have been sufficiently successful. This is because the current political climate and the neoliberal labor policies being implemented stand out as key factors that both trigger skilled labor migration and render reverse migration policies ineffective. Even though Turkey has recognized the need to retain skilled labor within the country, the question of whether it stands a chance of success unless it produces comprehensive and structural solutions to prevent skilled labor migration is of great importance in determining potential solutions.

The literature traces the origins of Turkey's skilled labor migration back to the decline period when the Ottoman Empire's efforts toward Westernization and modernization began. For Turkey's labor migration policies, one must primarily look to the period after 1960. To reduce unemployment rates and contribute to development through remittances from migrants, the state supported unskilled labor migration through official institutions (known at the time as the Employment and Labor Placement Agency).

On the other hand, although there are no records or statistics regarding skilled labor migration from this period, it is known that there are studies and reports indicating that skilled labor migration did occur. Although no preventive measures were taken regarding migration until the 2000s, under the assumption that it contributed to economic development, the Eighth Five-Year Development Plan, which came to the forefront in 2001 and addressed globalization and its effects, identified measures to halt skilled labor mobility as a priority need. Implementations in line with the objectives set out in the development plans have primarily been carried out through specific programs or projects facilitated by TÜBİTAK. Indeed, a series of projects and programs were launched starting in 2007 to encourage the return of researchers and experts from abroad to Turkey.

It is observed that certain public-private partnership organizations provide support for public-sector programs and projects, which are primarily administered through TÜBİTAK.

The issue of skilled labor migration is primarily linked to the labor market policies of the sending country. While policies that undermine labor conditions in the sending country stand out as key driving factors, the influence of other intersecting factors—such as political stability, freedom of expression, academic freedom, and the rule of law—cannot be overlooked.